

Едуард Помиткін
Інститут педагогіки
і психології професійної освіти АПН України,
м. Київ

ДУХОВНА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Профільне навчання є одним з перших кроків молоді на шляху до майбутньої професійної діяльності, а вибір профілю - один з перших свідомих виборів щодо подальшого дорослого життя. Цьому вибору передуює важливий в психологічному плані віковий період 10-15 років, який характеризується активізацією творчо-пошукової діяльності учнів. Учні середніх класів особливо активно записуються до гуртків і секцій, шукають форми прояву власних здібностей, що сприяє зменшенню помилок у майбутньому при виборі профілю навчання і подальшої професійної діяльності¹. Активізація пошукової діяльності зумовлена природними потребами особистісного розвитку школярів. Слід визнати, що в своїй основі ці потреби залишаються відносно стійкими, майже незмінними. Це, передусім, потреби в увазі, визнанні, любові, творчості, самореалізації тощо. Але задоволення означених потреб у значній мірі залежить від соціальних умов розвитку особистості. Слід підкреслити, що соціально-психологічні умови розвитку сучасної української молоді мають суттєві відмінності, серед яких:

- свобода від “сімейного тиску” та водночас нестача уваги батьків;

---

¹ Гармаев А.Ц. Этапы нравственного становления ребенка. - М.: Центр межнационального и сравнительного образования, 1991. - 145с.

- доступність інформації та переважно несприятливий вплив засобів телекомунікації;
- значна інформаційна обізнаність та відсутність як професійних, так і соціальних навичок самореалізації.

Аналізуючи можливості сучасної молоді реалізувати власний особистісний потенціал в існуючих соціально-психологічних умовах, маємо певну неоднозначність. З одного боку, переважна більшість учнівської молоді активно користується мобільним зв'язком, розважається засобами комп'ютерної техніки, використовує засоби зв'язку, Інтернет. Інформація змушує дивуватися, замислюватися, радіти, приймати рішення; з іншого боку – надлишок інформації робить особистість більш напруженою, знервованою. Неусвідомлена інформація накопичується в резервуарах пам'яті, не зникаючи сама по собі. Вона схожа на шлаки в організмі людини, які погіршують обмін речовин і впливають на вагу. Коли непереробленої інформації збирається досить багато, ми можемо спостерігати її прояви у недоречних фразах, неконструктивній поведінці особистості, неначе вона собою не повністю володіє, у нагромадженні сюжетів сновидінь. Якщо людина хоче керувати собою свідомо і самостійно, такої інформації має бути якнайменше. Від надлишкової інформації особливо страждають діти, підлітки у яких захисні механізми ще не сформовані. Надлишкова інформація також ускладнює розвиток творчих прагнень молоді, зменшує прагнення до самореалізації.

Для збереження власної ідентичності людині необхідна здатність відокремлювати головне від другорядного, здатність селективного сприйняття. Розвиток цієї здатності має відбуватися з дитинства. На жаль, як і в часи, коли інформація була дефіцитом, освітні системи в різних країнах світу спрямовані, переважно, на збільшення обсягу засвоєних учнем знань замість того, щоб допомагати усвідомленню загальнолюдських духовних ідеалів, смислів і цінностей. Наслідки

духовної кризи виявляються як утрата конструктивних смислів, інтересу до життя, соціальна пасивність чи підвищена агресивність, наркотична й алкогольна залежність. Виходячи з цього, у період зростання духовних криз молоді сучасна психологічна наука повинна супроводжувати особистість у процесі духовного розвитку, сприяти створенню психолого-педагогічних умов, необхідних для духовної самореалізації молоді. Підлітковий вік, як відомо, є одним з найскладніших, коли статеве дозрівання, фінансова залежність і професійна невизначеність створюють внутрішній конфлікт між численними “хочу”, “можу” і “дозволено”. З одного боку, зростають інтелектуальні здібності молоді, а з іншого - збільшується потреба у чіткій ціннісній орієнтації, в розвитку свідомості.

Успішне проходження духовної кризи в підлітковому віці значною мірою залежить від сформованої ще в дитинстві ціннісно-сміслової сфери, від змісту казок та ігор, до яких малюк залучався, від прикладу батьків і дорослих. Ці фактори є передумовами виникнення стійких духовних потреб і успішного подальшого розвитку особистості.

Які психолого-педагогічні умови духовної самореалізації учнів в процесі профільного навчання є провідними? Отримані нами наукові дані свідчать про те, що процес духовного розвитку молоді доцільно забезпечувати за трьохрівневою моделлю (рис. 1).

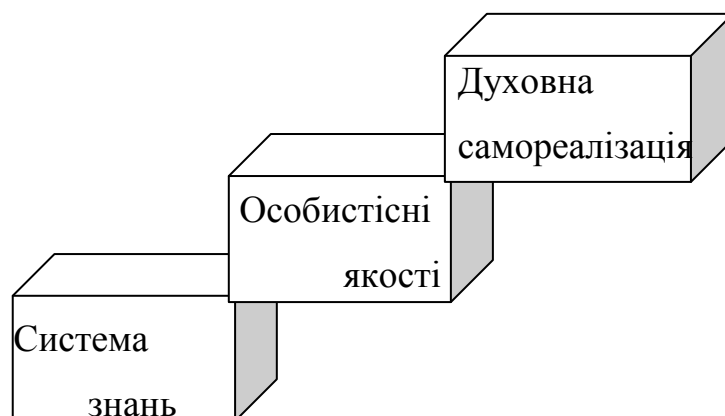

Рис.1. Трьохрівнева модель процесу забезпечення духовного розвитку учнівської молоді в умовах профільного навчання.

На першому рівні відбувається оволодіння певною системою цінностей та знань духовної спрямованості. Це досягається через використання духовно орієнтованих спецкурсів, знайомство з видатними особистостями, які змогли реалізувати свій духовний потенціал на користь людям.

Другий рівень відповідає формуванню якостей високодуховної особистості². Формування цих якостей може відбуватися з використанням психологічних тренінгів, рольових ігор та спеціально призначених методик³. Такий підхід є ефективним, але не достатнім. Досвід показує, що якості особистості, не закріплені в умовах відповідної діяльності, є нестійкими, а їх прояв – тимчасовим. В даному разі необхідним є залучення учнів до спеціально організованої, духовно орієнтованої творчої діяльності.

Зважаючи на це, третій рівень моделі включає до свого складу психолого-педагогічні заходи, що забезпечують духовну самореалізацію молоді. На практиці потреба в наданні учням можливості збагатити та реалізувати свій духовний потенціал вимагає розробки й запровадження спеціальних творчих особистісних проектів духовного спрямування, участь в яких надає змогу залучитися до суспільно корисної діяльності. Розробка таких проектів має здійснюватися за участю самих учнів, враховувати їх потреби, бажання, інтереси та цінності. Тобто з відносно пасивного спостерігача, споживача наданої інформації та чужого досвіду учень поступово перетворюється у соціально активну творчу особистість, яка прагне змінити світ на краще.

---

² Помиткін Е.О. Розвиток особистості учня і вчителя: гуманізація управління в школі. – Методичні рекомендації. - К.: ІПППО АПН України. - 1999. - 40 с.

³ Помиткін Е.О. “Перетворення”: ігрова діагностично-корекційна методика свідомого удосконалення особистості в колективі: Методичні рекомендації. - К.: ДАККО, 1997. - 14 с.

Слід зазначити, що метод проектів все активніше входить у простір сучасної освіти, адже він особливим чином поєднує психолого-педагогічну теорію і практику, творчу, конструктивну діяльність. Серед сучасних дослідників цього методу можна назвати таких вчених, як Л.М.Ващенко, С.Б.Кримський, І.Г.Єрмаков, О.В.Онопрієнко, В.В.Рибалка, Г.С.Сазоненко, С.О.Сисоєва, Л.В.Сохань та ін.⁴

Разом із цим проекти духовної самореалізації учнівської молоді мають виражену специфіку. Зокрема, це орієнтація на систему духовних цінностей: гуманістичних, естетичних, екологічних, цінностей пізнання, самовдосконалення та самореалізації. У межах даної статті наведемо типовий приклад організації та здійснення подібної форми роботи у профільних гуманітарних класах київської гімназії №153 ім.О.С.Пушкіна в травні 2004р. Слід зазначити, що така робота здійснюється щорічно з випускними класами протягом 7 років.

Проект духовної самореалізації молоді «Психологічна просвіта»

Мета проекту: створення психолого-педагогічних умов, сприятливих для духовної самореалізації учнів у соціальному середовищі через ствердження естетичних, екологічних та гуманістичних цінностей.

Проект являє собою кульмінаційне завершення навчання і науково-практичної роботи за програмами спецкурсів “Основи психологічних знань” та “Створи себе” для учнів 10-11 класів. Реалізація проекту здійснювалася через такі етапи:

1. Мотиваційний. На цьому етапі активізувалося бажання учнів принести користь людям, світу, залишити після себе щось цінне, потрібне іншим. Аналізувалися заповітні мрії, бажання

---

⁴ Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати: Практико зорієнтований збірник. – К.; Видавництво “Департамент”, 2003. – 500 с.

(навіть фантастичні), актуалізувалися поняття життєвої мети, сенсу життя.

2. Інформаційно-пізнавальний. Школярам надавалася інформація щодо здійснення творчих проєктів духовної самореалізації їхніми попередниками. Учні знайомилися з книгами, творчими роботами і думками випускників минулих років, обговорювали результати відвідування їхніми попередниками дитячого притулку для неповнолітніх (1998р.) та мешканців Будинку ветеранів сцени (2003р.)⁵.
3. Цілеутворюючий. На цьому етапі висловлювалися та зіставлялися думки, приймалися рішення щодо змісту і форми реалізації проєкту. Спочатку гімназисти пропонували ідею написання власної книги, апелюючи до того, що це найкращий вияв не тільки духовної, але й профільної спрямованості учнів гуманітарного класу. Разом із цим деякі учні висловили сумнів відносно того, що подібна книга допоможе щось змінити на краще, адже наклад подібної праці буде досить невеликий. До жвавої дискусії приєдналися навіть ті учні, які на більшості предметів не виявляли активності. Обговорювалися також ідеї різноманітних зустрічей – з дітьми, які не мають батьків, пенсіонерами, які потребують уваги тощо. Після бурних дебатів було вирішено зробити те, чого ще не робили попередники – звернутися до киян та гостей міста з інформацією психологічного спрямування. Ця інформація повинна була принести людям користь, змусити їх замислитися над вічними і в той же час актуальними нині проблемами життя.

---

⁵ Отражение / А.Асташев, А.Буртан, О.Белонина и др. – К., 1998. – 76с.: фот. – На тит. л. указан авт.: 7-Г кл. гимназии №153; Трамплин в будущее / Гончаренко Т., Білоус А., Омельченко Д., Срибная Л. и др. – ученики 7-Г класса киевской гимназии №153 им.А.С.Пушкина // Созвучие №6. – 2000 г.- 28 с.

Привабливість такого проекту була очевидною для всіх, адже результати акції можна буде спостерігати одразу, в процесі її здійснення.

4. Результативний етап – етап безпосереднього здійснення задуму.

Спочатку учні намагалися створити спільне звернення до перехожих, однак тексти, які подобалися одним, не задовольняли своїм змістом або формою інших. Під час дискусії колектив розділився переважно на дві частини, які очолювали два лідери – Аліна й Оля. Дівчата активно пропагували свої варіанти звернення і закликали інших до підтримки. Але значна частина учнів не схотіла бути споживачами інтелектуальної власності дівчат. Виходячи з цього, у результаті обговорення було прийнято рішення, що кожен бажаючий складе свій текст звернення і учні, яким він сподобається, будуть розповсюджувати саме цей варіант. Ось деякі з них:

10 років тому тільки нетямуща дитина могла кинути папірець на тротуар. Зараз чимало дорослих дозволяють собі таке. Наше місто, наша планета, наш світ стають дедалі бруднішими. Ми за чистий світ, **а Ви?**

Негативні емоції – такі як злість,
роздратування й образа роблять людей
нещасливими, скорочують час життя.
День позитивних емоцій – це день справжнього
здоров'я. Чому б його не прожити **сьогодні?**

Ви не зобов'язані цього читати!

Але ми просимо Вас не бути байдужими. Добрим словом можна вилікувати або заспокоїти людину, а образливим – зруйнувати людську сутність. На жаль, оточуюче суспільство змушує нас одягати маски байдужості, погорди, ненависті. Але якщо ми захочемо зняти цю маску, то побачимо, що люди, спілкуючись із нами також зміняться. Навіщо ж приносити шкоду тим, кого ми любимо?

Нарешті, в день реалізації проекту учні розташувались біля метро «Політехнічний інститут» поряд з розповсюджувачами рекламних листівок. Перехожі, у більшості, автоматично брали учнівські звернення, але після першого ж погляду на інформацію здивовано оглядалися, багато хто посміхався, а деякі підходили до гімназистів і доброзичливо спілкувалися. Чимало пенсіонерів хвалили ініціативу дітей, розповідали про власні добрі вчинки у “тимурівських” загонах. Були й такі, що викидали звернення, навіть не проглянувши їх. Частина листівок учні також розклеїли на дошках оголошень біля житлових будинків.

Після розповсюдження звернень відбулося обговорення результатів. Однокласники ділилися свіжими враженнями, висловлювали власні думки. У більшості з них виникло переконання, що їх почули, на них звернули увагу, що їхні заклики були актуальними для громадян. Деякі учні висловлювали впевненість, що світ після цього стане хоч трошки краще.

Подібні проекти можуть здійснюватися у різних модифікаціях⁶. Серед визначальних умов їх проведення слід назвати підготовленість

---

⁶ Помиткін Е.О. Творчий проект як засіб духовної самореалізації учнівської молоді // Метод проектів: традиції, перспективи, життєві

учнів, координованість психолого-педагогічних зусиль працівників закладів, які беруть в ньому участь, а також високий рівень їх психолого-педагогічної майстерності. В цілому створення психолого-педагогічних умов духовної самореалізації учнівської молоді є важливим кроком на шляху побудови громадянського суспільства в Україні.

Едуард Помиткін

ДУХОВНА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Резюме

Духовна самореалізація учнівської молоді розглядається як нагальна потреба особистісного становлення учнів в умовах профільного навчання. У зв'язку з цим наведено трьохрівневу модель процесу забезпечення духовного розвитку учнівської молоді в умовах профільного навчання. Впровадження моделі здійснюється на практиці засобом надання учням можливості збагатити та реалізувати свій духовний потенціал в умовах розробки й запровадження творчих особистісних проєктів духовного спрямування. Для прикладу наведено основні етапи організації та здійснення проєкту духовної самореалізації молоді «Психологічна просвіта» у якому брали участь учні 11 гуманітарного класу київської гімназії №153.

Edvard Pomitkin

SPIRITUAL SELF-REALIZATION of LEARNING YOUTH In CONDITIONS of PROFILE EDUCATION

The summary

Spiritual self-realization of learning youth is considered as an absolute must of personal becoming of pupils in conditions of profile education. In this connection the model of three levels of process of maintenance of spiritual development of learning youth in conditions of profile training is shown. Introduction of model is carried out in practice by means of granting to pupils of an opportunity to enrich and realize the spiritual potential in conditions of development and introduction of creative personal projects of a spiritual direction. For an example the basic stages of the organization and realization of the project of spiritual self-realization of youth " Psychological education " in which pupils 11 humanitarian classes of the Kiev grammar school №153.

РЕЦЕНЗІЯ

на наукову статтю Помиткіна Е.О., зав. відділу теорії і практики педагогічної майстерності Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України, “ДУХОВНА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ”

Подана стаття присвячена актуальній психолого-педагогічній проблемі – створенню умов духовної самореалізації учнівської молоді. Автор ґрунтовно аналізує соціальні умови особистісного становлення сучасної молоді в епоху прискореної інформатизації та наводить трьохрівневу модель процесу забезпечення духовного розвитку учнів в системі профільного навчання. Впровадження моделі вимагає на практиці розробки й запровадження творчих особистісних проєктів духовного спрямування.

Як приклад, у межах статті наведено основні етапи організації та здійснення проєкту духовної самореалізації молоді «Психологічна просвіта» у якому брали участь учні 11 гуманітарного класу київської гімназії №153 ім.О.С.Пушкіна. Позитивним є те, що запропонований проєкт являє собою компонент цілісної системи психолого-педагогічних засобів, апробованих автором на практиці.

Стаття може бути корисною як науковим співробітникам, аспірантам, так і практичним педагогам і психологам освітньої системи.

Кандидат психологічних наук

ст. науковий співробітник

ІПП ПО АПН України

РЕЦЕНЗІЯ

на наукову статтю Помиткіна Е.О., зав. відділу теорії і практики педагогічної майстерності Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України, “Духовна самореалізація учнівської молоді в умовах профільного навчання”

Духовний розвиток особистості є одним із стратегічних напрямів сучасної психологічної науки. Виходячи з цього, наукова стаття Е.О.Помиткіна є актуальною і потрібною. Практика показує, що спроби психологічного забезпечення процесу духовного розвитку учнівської молоді тільки засобами психологічної просвіти є недостатньо ефективними. У поданій статті пропонується трьохрівнева модель процесу забезпечення духовного розвитку учнів в системі профільного навчання, де психологічна просвіта розглядається лише як компонент цілісної системи.

Як відомо, стійкі якості особистості формуються у діяльності. Зважаючи на це, автор пропонує забезпечувати духовну самореалізацію учнів в умовах профільного навчання шляхом включення молоді у спеціальні проекти. Такий підхід, проілюстрований у матеріалі статті слід вважати дієвим і конструктивним.

Стаття заслуговує схвальної оцінки і рекомендується для публікації.

Зав. відділу психології
трудової і професійної підготовки
ІІІ ПО АПН України
доктор психологічних наук, професор

В.В.Рибалка